

**СТАНОВЛЕННЯ МУЗИЧНИХ УЧИЛИЩ ДОНЕЧЧИНИ
ЯК РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ОСЕРЕДКІВ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)**

Мистецтво у всьому розмаїтті своїх проявів є проєкцією загальнокультурного рівня держави. Вивчення різних етапів розвитку мистецтва, зокрема музичного мистецтва, є особливо актуальним на шляху духовного відродження української нації. Об'єктом цього дослідження є професійна середня музична освіта Донецчини. Мета даної статті — комплексний аналіз освітньої діяльності музичних училищ донецького регіону та виявлення її соціокультурної цінності. Діяльність музичних навчальних закладів Донецчини мало досліджена та обмежується узагальненими характеристиками в працях краєзнавців, тому наукова новизна статті полягає в оприлюдненні архівних матеріалів.

З кожним роком усе більше уваги науковців привертають питання становлення та особливостей розвитку музичної освіти в різних регіонах нашої держави, що знайшло своє відображення у дисертаційних дослідженнях Т. Бурдейної-Публики, А. Желан, Л. Микуланець, О. Поясик, М. Слабченко, Т. Чернети, О. Юрош, О. Якимчук та інших. Навчальні заклади як центри культурного життя досліджувалися у роботах Н. Богданової, Л. Вольнової, О. Малицької, Л. Ордіної, Т. Тюльпи. Грунтуючись на думці, що «по суті, особливістю соціального середовища загалом та соціокультурного середовища навчального закладу зокрема, є те, що суб'єкт сам є і її втіленням, і її носієм» [12, с. 38], спробуємо виявити культурні властивості музичних училищ Донецчини та сферу їх активної діяльності.

Процес вивчення історії навчальних закладів як культурних осередків неможливий без системи якісних критеріїв, які здатні відтворити картину культурного простору досліджуваного регіону. Такими критеріями є: матеріально-технічна база навчального закладу; кількісні по-

казники контингенту; ступінь відповідності випускників певної спеціальності потребам суспільства; творчі та наукові досягнення учнів, випускників та викладачів закладу, які відображають його професійний рівень та роль у розвитку духовної освіченості населення; громадське та концертне життя; організація самостійної роботи та вільного часу студентів. Висвітлення цих критеріїв здатне виявити навчальний заклад як самодостатній культурний об'єкт, існування якого, окрім залежності від соціальних тенденцій регіону, має свої внутрішні особливості розвитку.

Артемівське музичне училище, засноване 1903 року, було першою професійною кузницею музичних кадрів Донеччини. Архівні матеріали довоєнного періоду щодо існування училища майже не збереглися, але вже починаючи з 50-х років ХХ століття відома активна діяльність закладу, її широкий розмах. Відновлене після війни училище розташовувалося у двоповерховому будинку, орендованому Артемівським міськжитлоуправлінням, та мало 4 аудиторії для групових занять, 8 аудиторій для індивідуальних занять, концертний зал на 150 місць, бібліотеку. Фізкультурного залу та гуртожитку училище не мало [1, с. 205]. Уже в 1951–1952 навчальному році на вступні іспити було подано 214 заяв при плані прийому 60 осіб [1, с. 210]. У цей час в училищі працювало п'ять відділів: фортепіанний, народних інструментів, духових інструментів, диригентсько-хоровий та вокальний відділ. У 1956–1957 році в училищі навчалоя 193 студента та працювало 36 викладачів [1]. Тому, постало питання збільшення площі навчального корпусу незважаючи на те, що училище орендувало на той час вже три приміщення площею 755 кв. метрів. «У 1962 році закінчилася реконструкція приміщення училища, яке стало мати 33 учбові аудиторії, концертний зал на 350 місць, 4 службові кімнати та бібліотеку загальною площею 2230 кв. метрів» [1, с. 19]. На початку 70-х років закінчилося і будівництво гуртожитку Артемівського музичного училища, яке було розраховано на 286 студентів.

Вражає масштаб культурно-виховної роботи, розгорнутої училищем. Так у 1963–1964 навчальному році було відмічено лекціями та концертами ювілейні дати письменників — Л. Толстого, І. Тургенева, композиторів — Ж. Бізе, М. Мусоргського, В. Косенка, Я. Степового. Проведено музично-літературний вечір «150-річчя Т. Шевченка», читацьку конференцію за поемою Є. Ісаєва «Суд пам'яті», вечір «Драматургія наших днів». У бібліотеці училища було створено бібліотечний актив, який надавав допомогу в підборі літератури колективам художньої самодіяльності міста та району, школам, військовим частинам, технікумам у підготовці лекцій, доповідей про композиторів, зв'язки літератури і музики. Наприклад, літературно-музичні вечори «Лермонтов у музиці», «Горький у музиці» були підготовлені училищем 1964 року [2]. «Було проведено тематичне зібрання «Знати, любити та вивчати музику»

з лекціями на теми: «Секрет успіху хорового колективу», «Загадка незвичайних голосів», «Любов до професії — шлях до майстерності» [1, с. 6]. На громадських началах студенти училища працювали в школах міста, керували самодіяльними колективами, прищеплювали населенню ті культурні смаки, які в них виховували педагоги училища. «В училищі діяло інструктивно-методичне бюро, яке консультувало керівників колгоспної самодіяльності та перевіряло стан викладання співу в загально-освітніх школах міста і району» [1, с. 41]. Для студентів закладу кожного року читалися лекції «Історія Артемівська», «Світанок культури Донбасу», організовувалися екскурсії до Артемівського краєзнавчого музею, по історичних місцях міста. Учні училища самостійно робили огляди музичної періодики: «Радянська музика», «Радянська культура», «Музичне життя», «Театр» та інші. До училища з концертами приїжджали колишні випускники: І. Дікань (соліст Донецької обласної філармонії), В. Райцев (соліст Горьківського оперного театру) [1, с. 49]. Постійно видавалися стінні газети училища «Комсомольський вогник», «Практикант», «За музичні кадри», газета Місткому, газети кожного курсу [3]. Приблизно 20 % випускників одержали рекомендації для подальшого навчання в консерваторіях. Першими викладачами училища були П. Баєвський, Є. Дріттенпрейс, І. Ротенберг, Я. Мадорський, Л. Французова, С. Ямпольський. Європейські корені освіти перших викладачів училища створили в закладі школу високого рівня, про досягнення якої розповідають прізвиська видатних випускників. Це Микола Ворвулев (народний артист СРСР, соліст Київського театру опери та балету); Віталій Власов (заслужений артист Росії, соліст Великого театру СРСР); Олександр Селицький (академік, професор Ростовської консерваторії імені С. Рахманінова, доктор мистецтвознавства); Іван Карабиць (народний артист України, композитор, професор НМАУ імені П. Чайковського); Євген Мартинов (композитор та естрадний співак, лауреат міжнародних конкурсів та фестивалів) та інші.

Донецьке музичне училище, засноване 1935 року, починало свою діяльність у двоповерховому будинку по вулиці Артема 5, в якому було 9 аудиторій та зал на 80 місць [14]. Училище не мало гуртожитку, тому сплачувало проживання частини студентів на приватних квартирах. «Приміщення закладу не забезпечувало освітній процес цілком, тому як починаючи з 1944 року контингент училища становив 120 осіб, які навчалися на фортепіанному, вокальному, оркестровому, народному та диригентсько-хоровому відділах» [13, с. 2]. Контингент учнів вже наприкінці 50-х років збільшується майже вдвічі, до 230 осіб. Улітку 1966 року Донецьке музичне училище перейшло в нове приміщення, в якому до цього розміщувався філіал Харківського інституту мистецтв, та продовжує там працювати по теперішній час.

Біля витоків Донецького училища стояли такі викладачі як професор А. Шепелевський (піаніст, випускник Московської консерваторії, звання професора було присвоєно художньою радою Київської консерваторії); Є. Панаєва (академічний спів, випускниця Державного Центрального заочного музично-педагогічного інституту); М. Казаков (трубач, закінчив 4 курси Петроградської консерваторії); Г. Едельштейн (скрипаль, випускник Київського музично-драматичного інституту імені М. Лисенка); перший директор училища Б. Векслер (музикознавець, випускник Київської консерваторії); Є. Гурович (флейтист, випускник Харківського музично-драматичного інституту) [15]. Об'єднання в одному колективі представників різних музично-виконавських шкіл створило базис для нових музично-педагогічних концепцій та культурних традицій, що відтворювалося в численних методичних розробках та доповідях викладачів. Творче життя Донецького училища представлено розмаїттям культурно-освітніх подій. Помітним внеском у методичне забезпечення теоретичних дисциплін стала «Збірка 100 диктантів» А. Водовозова, яка була представлена до методичного кабінету Управління навчальними закладами Міністерства культури УВСР [20], йшла робота над створенням підручника з теорії музики. У 1968–1969 навчальному році диригентсько-хоровий та теоретичний відділи провели спільне засідання з питання взаємозв'язку теоретичних та спеціальних дисциплін у вихованні хормейстера. Відділом загальноосвітніх дисциплін підготовлена літературно-музична композиція, присвячена 150-річчю від дня народження І. Тургенева, музична композиція «Музика в житті Леніна» [21]. Літературно-музичні вечори стали систематичним явищем культурного життя закладу та присвячувалися майже всім визначним мистецьким датам. Поряд з плідною методичною працею, викладачі училища кожного року вели активну роботу з підготовки студентів до участі в республіканському конкурсі на краще виконання творів радянських композиторів [20].

У Донецькому музичному училищі активно працювали студентські літературний та історичний гуртки, гурток «Слухати та знати музику», «Сучасна хорова музика»; видавалися газети: «Музичні кадри», «Музика і література», «Музичний календар», «Народні наспіви», «Ритм». Училище організовувало екскурсії студентів до краєзнавчого музею, культпоходи до кінотеатрів, оперного театру та філармонії. Активно працював у закладі музичний лекторій під керівництвом художньої ради викладачів, лекції читали студенти музично-теоретичного відділу [20]. Все це сприяло найбільш глибокому вивченню студентами програмного матеріалу.

Уяву про результативність діяльності закладу надають звіти державних екзаменаційних комісій. У 1953 році відмічено високий рівень теоретичної та загальноосвітньої підготовки студентів училища, що відбилося на якості їхнього виконавства; відзначалася вірна спрямова-

ність репертуарної політики училища, розширення репертуару за рахунок творів радянських композиторів. Помітні успіхи зробив студентський хор під керівництвом Л. Жмуриної [16]. У висновках 1955 року було зазначено, що ретельний відбір абітурієнтів та підвищення вимог на вступних іспитах відверто позначилися на якості випускників [17]. У 1957 році «вперше в училищі створено оркестр народних інструментів під керівництвом С. Солохи, почалося викладання таких дисциплін як диригування, читання партитур та оркестровка. Недоліком випускних іспитів був той факт, що тільки одна піаністка держала іспит з концертмейстерської практики, а в умовах музичного життя Донбасу, піаністи-концертмейстери не менш важливі ніж піаністи-викладачі. Тому підготовка у музичному училищі піаністів-солістів себе не виправдовує» [18]. У 1960–1961 навчальному році контингент училища становив уже 435 осіб, які навчалися на стаціонарі, вечірньому та заочному відділеннях [19]. Відомості щодо Донецького музичного училища за 1971 рік свідчать, що 50 % його випускників поступали до вищих навчальних закладів, цей факт підтверджує дуже високий рівень професійної підготовки. Серед найяскравіших вихованців училища є всесвітньо відомий піаніст, лауреат Міжнародного конкурсу імені М. Лонг та Ж. Тібо Михайло Рудь; проректор Московської консерваторії імені П. Чайковського, доктор педагогічних наук, професор Лариса Слуцька; доктор мистецтвознавства, професор Російської академії перепідготовки працівників культури та мистецтва Євген Мінаєв; доктор культурології, вчений секретар Інституту культурології Академії мистецтв України Сергій Волков, заслужений діяч мистецтв України, композитор Михайло Шух. Донецьке училище виховало цілу плеяду майбутніх викладачів Донецької державної музичної академії імені С. Прокоф'єва, артистів обласної філармонії та оперного театру.

З статистичних звітів *Маріупольського музичного училища* відомо, що, починаючи з 35 учнів у 1966 році, його контингент збільшується до 274 осіб у 1985 році з середнім планом прийому — 60 студентів. Підготовку фахівців різних музичних спеціалізацій здійснювали фортепіанний, струнний відділи, відділ народних та духових інструментів. 1990 року відкрився диригентсько-хоровий відділ, у 2000 — теоретичний, 2006 — відділ академічного співу, 2007 — відділ музичного мистецтва естради, 2012 — відділ акторської майстерності. Не зважаючи на відсутність архівних матеріалів, плідність діяльності училища підтверджується прізвищами таких випускників, як В'ячеслав Редя — диригент, народний артист України (в училищі клас А. Шеляга, М. Шкарупи з диригування), Микола Михайленко — професор НМАУ імені П. Чайковського (клас А. Сушка), Валерій Єльчик — викладач РМА імені Гнесіних (клас А. Сушка, Ю. Корнієнко), Юрій Богданець — другий диригент оркестру

кінематографії Росії (клас В. Мільшина, Г. Цивадіца з диригування) та інші.

Дзержинське музичне училище, засноване 1965 року, швидко стало культурним центром шахтарського району області, діяльність якого має важливе значення в процесі культурного та професійного виховання молоді. Від початку свого існування училище мало сприятливі умови для розвитку, розташовуючись у приміщенні площею 3341,1 кв. метрів, збудованому 1970 року. По наш час училище має 54 навчальні аудиторії, 11 адміністративних та службових приміщень, бібліотеку, лабораторію звукозапису, актову, концертну та спортивну зали.

1967 року контингент учнів училища становив 150 осіб, а 1977 року — вже 280 студентів, які навчалися на фортепіанному, струнному, теоретичному, диригентсько-хоровому, народному та духовому відділах. Починаючи з 90-х років важка фінансова ситуація в країні декілька разів ставила під загрозу існування Дзержинського музичного училища. Не зважаючи на тяжкі обставини, училище продовжує виховувати талановиту молодь.

Архівні матеріали училища свідчать про велику освітню та естетико-виховну роботу закладу. Протягом 1985—1986 навчального року в училищі працювала дитяча філармонія за участю дитячої музичної студії при училищі, яка проводила цикл лекцій-концертів «композитори — дітям». Працювали гуртки: «Література і музика», «Баян і баяністи», «Духова музика», «Майстерність радянського піаніста», «Гурток камерної музики», «Історія скрипкового мистецтва» [10].

1978 року фортепіанним відділом було випущено сім номерів стінної газети «Ліра», духовий відділ брав участь у концерті-конкурсі, присвяченому 325-річчю возз'єднання України з Росією. Перекладення для трьох баянів увертюри-фантазії П. Чайковського «Ромео і Джульєтта» викладача народного відділу М. Дружиніна отримало грамоту на обласному огляді методичних розробок. Молоді викладачі Н. Татарінцева, Р. Могілевська, В. Міхальченко, Н. Лойко, О. Козлікіна виступили з сольними номерами у концертах [9].

В училищі постійно робилися огляди новинок методичної літератури та концертно-педагогічного репертуару. 1977 року була проведена конференція «Шляхи зростання ефективності у виховній роботі» [8]. Спільно з бібліотекою проводилися конференції, диспути на тему моралі та честі людини: «Борг, совість, честь та гідність — моральні принципи радянської людини», читацька конференція за книгою Б. Полевого «Доктор Вера», зустрічі з донецькими письменниками фронтовиками Є. Кузнецовим та Г. Голубом за темою «У житті завжди є місце подвигу». Практикувалися зустрічі з передовиками виробництва, знатними людьми міста та області, читалися лекції лекторами товариства «Знання» [7].

У процесі викладання дисциплін, проведенні всіх загальноучилищних заходів педагогічний колектив домагався, щоб високі моральні принципи стали нормами поведінки студентів.

У багатогранному процесі виховання майбутніх музикантів важливе місце посідало формування любові до професії. З цією метою училище регулярно проводило концерти за участю артистів Донецької обласної філармонії, лауреатів республіканських та міжнародних конкурсів. Для поширення естетичної культури студентів та системи естетичних уявлень Дзержинським училищем у 1992–1993 навчальному році було проведено: зустрічі з викладачем колективу ляльок «Чарівник» В. Шульгіною, самодіяльними композиторами міста, лауреатами джаз-фестивалів братами Петрухініми, інструментальним ансамблем «Ретро» БК «Україна» (керівник В. Якушин), екскурсію у Дім дитячої творчості. Прийнято рішення поставити оперу «Сніжна королева» для учнів ДМШ та ЗШ міста, провести вечір з театралізованою виставою «Українські вечорниці» під керівництвом викладача Т. Бурзаніци [11]. Формами естетичного виховання були тематичні вечори, присвячені творчості великих письменників, поетів та композиторів.

З метою пропагування найбільш відомих класичних зразків світової музичної культури та досягнень сучасних композиторів в училищі постійно діяв лекторій за участю студентів теоретичного відділу, які виступали в загальноосвітніх школах та будинках культури [7]. Регулярно проводилися засідання клубу «Музика та сучасність» де обговорювалися цікаві питання творчості зарубіжних та вітчизняних композиторів [6]. Основною формою у справі виховної роботи були класні години, на яких висвітлювалися важливі соціокультурні події [5].

Колектив викладачів та студенти і сьогодні широко пропагують музичне мистецтво в місті та області, виступаючи з концертами, беручи участь у конкурсах різного рівня, фестивалях. За роки існування училища підготовлено близько 2000 тисяч музикантів серед яких: композитор Євген Льонко, лауреат республіканського конкурсу Юрій Шевченко, лауреат Всесоюзного фестивалю джазової музики Петро Петрухін, лауреат міжнародного конкурсу Наталія Александрова, лауреат республіканського та міжнародного конкурсів Олександр Кротов, лауреати численних конкурсів Віктор і Олександр Якушини та інші.

Таким чином, у середині ХХ століття на Донеччині спостерігався активний розвиток системи професійного музичного виховання. На новому етапі ще раз було засвідчено, що «головний інститут відтворення інтелектуально-культурного потенціалу — це освіта» [12, с. 33.] Цю думку підтвердила діяльність музичних училищ області, яка була спрямована на професійне та трудове виховання, набуття творчої компетентності фахівців, формування навичок самостійної роботи. Соціокультурне се-

редовище музичних училищ «містило в собі культурні норми життєдіяльності співтовариства, традиції прийняті співтовариством, правила, зразки поведінки» [12, с. 3], було об'єктом створення, збереження, трансляції та розвитку цінностей і норм культури. Музичні училища області швидко стали центрами музичного життя та основними носіями музичної культури в маленьких містах регіону, кузнею майбутньої творчої еліти держави.

Список використаних джерел

1. Архів Артемівського музичного училища. Звіт про учбово-виховну роботу училища у 1951–1964 рр. — 228 с.
2. Архів Артемівського музичного училища. Звіт про учбово-виховну роботу училища у 1964–1965 навчальному році. — 17 с.
3. Архів Артемівського музичного училища. Звіт про учбово-виховну роботу училища у 1965–1966 навчальному році. — 19 с.
4. Архів Артемівського музичного училища. Звіт про учбово-виховну роботу училища у 1974–1975 навчальному році. — 22 с.
5. Архів Дзержинського музичного училища. Річний звіт про роботу училища у 1966–1967 навчальному році. — 5 с.
6. Архів Дзержинського музичного училища. Річний звіт про роботу училища у 1971–1972 навчальному році. — 25 с.
7. Архів Дзержинського музичного училища. Річний звіт про роботу училища у 1974–1975 навчальному році. — 8 с.
8. Архів Дзержинського музичного училища. Звіт про виконання плану та результати діяльності Дзержинського музичного училища у 1977–1978 навчальному році. — 48 с.
9. Архів Дзержинського музичного училища. Звіт про виконання плану та результати діяльності Дзержинського музичного училища у 1978–1979 навчальному році. — 42 с.
10. Архів Дзержинського музичного училища. Річний звіт про роботу училища у 1985–1986 навчальному році. — 16 с.
11. Архів Дзержинського музичного училища. Річний план роботи училища на 1992–1993 навчальний рік. — 18 с.
12. Вольнова Л. М. Середовище вищого навчального закладу як чинник формування соціокультурної компетентності студентів / Л. М. Вольнова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова: [зб. наук. праць] / [ред. В. П. Бех]. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. — Вип.11. — С. 33–39. — (Серія 11. «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»).
13. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 1. — 4 с.
14. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 8. — 11 с.
15. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 10. — 21 с.

16. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 19. — 22 с.
17. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 27. — 3 с.
18. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 38. — 12 с.
19. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 52. — 28 с.
20. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Р-5840. — Оп.1. — Спр. № 83. — 12 с.
21. ДАДО (Державний архів Донецької області). — Ф-370. — Оп.1. — Спр. № 120. — 21 с.
22. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / К. В. Дубич. — Луганськ, 2007. — 20 с.

Книшева Л. В. Становлення музичних училищ Донеччини як регіональних соціокультурних осередків (друга половина ХХ століття). У статті розглянута діяльність музичних училищ Донеччини у другій половині ХХ століття. Проведено комплексний аналіз освітньої та культурно-виховної роботи цих навчальних закладів у соціокультурному контексті часу.

Ключові слова: музична освіта, музичне училище, культурний простір Донеччини, культурні цінності, соціокультурне середовище, освітня діяльність, морально-естетичне виховання, навчальний заклад.

Кнышева Л. В. Становление музыкальных училищ Донетчины как региональных социокультурных центров (вторая половина ХХ века). В статье рассмотрена деятельность музыкальных училищ Донетчины во второй половине ХХ века. Проведен комплексный анализ образовательной и культурно-воспитательной работы учебных учреждений в социокультурном контексте времени.

Ключевые слова: музыкальное образование, музыкальное училище, культурное пространство Донетчины, культурные ценности, социокультурная среда, образовательная деятельность, нравственно-эстетическое воспитание, учебное заведение.

Knyshova L. Formation of music colleges in the Donetsk region as regional socio-cultural centers (the second half of the twentieth century). The activity of Donetsk region musical colleges in the second part of the 20-th century has been considered in the article. The comprehensive analysis of the educational, cultural and disciplinary work of educational institutions in the socio-cultural context of the time has been investigated.

Keywords: musical education, musical colleges, cultural space of Donetsk region, cultural values, socio-cultural environment, educational activities, moral and aesthetic education, educational institution.